

KS. WIESŁAW PRZYGODA

LEKSYKON TEOLOGII PASTORALNEJ NA TLE ZAGRANICZNYCH LEKSYKONÓW I SŁOWNIKÓW TEOLOGICZNOPASTORALNYCH

Teologia pastoralna, nazywana także teologią praktyczną, jest dyscypliną dynamiczną, gdyż jej przedmiotem jest zbawcza działalność Kościoła w aktualnych uwarunkowaniach. Cel działalności pastoralnej został wyznaczony przez Jezusa Chrystusa i pozostaje zawsze ten sam. Natomiast zmieniające się uwarunkowania społeczno-kulturowe działalności zbawczej stanowią podstawę podejmowania ciągle nowych poszukiwań mających na celu wypracowanie nowej teorii pastoralnej, a w konsekwencji udoskonalenie duszpasterstwa¹

Kontekst współczesnego życia chrześcijańskiego i duszpasterstwa nacechowany jest niespotykaną dotąd dynamiką zmian. Sytuacja niejednokrotnie wymusza na praktykach działalności pastoralnej szybkie decyzje i konkretne rozwiązania pojawiających się problemów. Nie zawsze niestety jest czas na pogłębioną refleksję i teologiczne uzasadnienie wprowadzanych zmian w duszpasterstwie. Na szczęście duszpasterzom, katechetom, a także świeckim liderom grup religijnych przychodzi z pomocą teologia pastoralna, której jednym z zadań jest krytyczna analiza aktualnej sytuacji duszpasterskiej. Tylko teologicznie pogłębiona teoria jest w stanie ustrzec działalność zbawczą Kościoła przed błędami, dezintegracją i anarchią.

Nośnikami teorii pastoralnej są wypracowane przez teologów monografie naukowe, podręczniki oraz leksykony i słowniki teologicznopastoralne. Dorobek polskiej teologii pastoralnej od czasu usamodzielnienia się tej dyscypliny na uniwersytetach w końcu XVIII wieku można określić jako znaczny,

Ks. dr. hab. WIESŁAW PRZYGODA, prof. KUL – kierownik Katedry Teologii Charytatywnej KUL; adres do korespondencji: ul. Radziszewskiego 7, 20-039 Lublin; e-mail: przygoda@kul.lublin.pl

¹ Zob. R. Kamiński. *Działalność zbawcza Kościoła w teorii i praktyce pastoralnej*. Lublin 2007 s. 7-21.

choć wciąż słabo znany. Wśród współczesnych opracowań rodzimej myśli teologiczno-pastoralnej należy wymienić przede wszystkim dwutomowy podręcznik pt. *Teologia pastoralna*, wydany na przełomie XX i XXI wieku pod redakcją ks. Ryszarda Kamińskiego². Podręcznik ten, chociaż jest owocem rodzimej myśli teologicznej, nie odcina się, lecz koresponduje z adekwatnym dorobkiem współczesnych teologów pastorałistów europejskich³. W nurt polskiej posoborowej refleksji teologiczno-pastoralnej wpisuje się jako swoiste dopełnienie wspomnianego podręcznika wydany w 2006 r. w Towarzystwie Naukowym KUL pod redakcją ks. R. Kamińskiego, ks. W. Przygody i M. Fiałkowskiego OFMConv *Leksykon teologii pastoralnej*.

1. ZAGRANICZNE LEKSYKONY TEOLOGICZNOPASTORALNE

Na świecie istnieje kilka opracowań leksykalnych prezentujących problematykę teologiczno-pastoralną. Teologia pastoralna stała się samodzielną dyscypliną uniwersytecką w krajach języka niemieckiego i również tam powstał pierwszy leksykon teologiczno-pastoralny. Jest nim *Lexikon der Pastoraltheologie* pod redakcją F. Klostermanna, K. Rahnera i H. Schilda. Dzieło to pomyślane zostało jako piąty tom niemieckiego „Podręcznika teologii pastoralnej” (*Handbuch der Pastoraltheologie. Praktische Theologie der Kirche in ihrer Gegenwart*. Hrsg. von F. X. Arnold, F. Klostermann, K. Rahner, V. Schurr, L. M. Weber. Bd. 1-5. Freiburg im Br. 1964-1972) i obejmuje tylko hasła związane tematycznie z tym podręcznikiem i potrzebami krajów języka niemieckiego. Wspomniany leksykon zawiera 820 haseł, przygoto-

² *Teologia pastoralna*. Red. R. Kamiński. T. 1-2. Lublin 2000-2002. Podręcznik powstał z inicjatywy pracowników specjalizacji teologii pastoralnej KUL przy współpracy teologów z innych ośrodków w Polsce. W tworzeniu podręcznika wzięło udział 27 autorów: R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, A. Baczyński, S. Bielecki, R. Bieleń, B. Drożdż, J. J. Janicki, A. Kaczor, M. Kalinowski, J. Kochański, M. Marczewski, B. Mierzwiński, J. Mikołajec, M. Ostrowski, S. Pamuła, W. Piwowarski, A. Przybecki, M. Rusecki, G. Siwek, K. Święs, A. Tomkiewicz, J. Wal, J. Wilk, H. Wrońska, M. Zając, A. Żądło.

³ Zob. *Handbuch der Pastoraltheologie. Praktische Theologie der Kirche in ihrer Gegenwart*. Hrsg. von F. X. Arnold, F. Klostermann, K. Rahner, V. Schurr, L. M. Weber. Bd. 1-5. Freiburg im Br. 1964-1972; F. Klostermann, R. Zerfaß. *Praktische Theologie heute*. München, Mainz 1974; P. M. Zulehner. *Pastoraltheologie*. Bd. 1-4. Düsseldorf 1989-1990; J. Müller. *Pastoraltheologie. Ein Handbuch für Studium und Seelsorge*. Graz 1993; S. Knobloch. *Praktische Theologie. Ein Lehrbuch für Studium und Pastoral*. Freiburg im Br. 1996; *Handbuch Praktische Theologie*. Hrsg. von H. Haslinger. Bd. 1-2. Mainz 1999-2000; D. Bourgeois. *Duszpasterstwo Kościoła*. Poznań 2001.

wanych w latach 1969-1972 przez 279 autorów głównie z Niemiec, Austrii i Szwajcarii. Wyboru haseł i znalezienia do nich odpowiednich autorów dokonali pastorałści z Uniwersytetu w Monachium: Leonhard Weber i Hansjörg Schild. Leksykon zawiera hasła z zakresu teologii pastoralnej w sensie wąskim (283) oraz z dziedzin pokrewnych, takich jak: socjologia (94), pedagogika (70), psychologia (98), komunikacja medialna (33), liturgika (121), duchowość (65), medycyna pastoralna (33) i metodologia pastoralna (23)⁴ Dużym problemem dla redaktorów tego leksykonu było zachowanie proporcji między zwartością metodologiczną a interdyscyplinarnością teologii pastoralnej oraz proporcji między językiem opisowym a językiem normatywnym zastosowanym w opracowanych hasłach. Ostatecznie zwyciężyło przekonanie, że w leksykonie należy krytycznie przedstawić praktykę pastoralną jak najbliższą życiu, dlatego akcent został położony na interdyscyplinarność teologii pastoralnej oraz język opisowy, charakteryzujący się preferencją dla wypowiedzi typu „jest” kosztem wypowiedzi typu „być powinno” Warto zaznaczyć, że omawiany leksykon nie zawiera niestety biogramów ani pastorałistów, ani wybitnych duszpasterzy chociażby z krajów języka niemieckiego.

Nowszym opracowaniem w języku niemieckim problematyki pastoralnej w stylu leksykalnym jest *Lexikon der Pastoral* (Hrsg. von K. Baumgartner, P. Scheuchenpflug. Bd. 1-2. Freiburg–Basel–Wien: Herder 2002). Leksykon ten zawiera ponad 800 haseł z zakresu teologii pastoralnej i duszpasterstwa zamieszczonych uprzednio w trzecim wydaniu monumentalnego dzieła *Lexikon für Theologie und Kirche* (Hrsg. von W. Kasper [u.a.]. Bd. 1-11. Freiburg–Basel–Wien: Herder 1993-2001). Do *Lexikon der Pastoral* dodano załedwie kilka nowych haseł nie występujących w LThK, natomiast pominięto hasła osobowe oraz hasła omawiające konkretne organizacje i stowarzyszenia kościelne. W porównaniu z *Lexikon der Pastoraltheologie* z 1972 r. w omawianym leksykonie szerzej ujęto zagadnienie komunikacji medialnej i publicystyki, a także problematykę kobiet w Kościele i społeczeństwie. Redaktorzy rzadko ingerowali w treść opracowanych dla LThK haseł. Niektóre jednak hasła zostały skrócone, a nieliczne wzbogacone o nowe elementy. Cenne w tym opracowaniu jest to, że do większości haseł dodano nową literaturę, sięgającą 2002 r. Warto zaznaczyć, że w omawianym leksykonie zastosowano nowe reguły pisowni języka niemieckiego, wprowadzone w Niemczech, Austrii i Szwajcarii w końcu lat 90. XX wieku.

⁴ H. Schild. *Einleitung*. W: *Lexikon der Pastoraltheologie*. Hrsg. F. Klostermann, K. Rahner, H. Schild. Freiburg–Basel–Wien 1972 s. VIII-IX.

W języku włoskim z opracowań leksykalnych problematyki teologiczno-pastoralnej opublikowano dotychczas „Słownik duszpasterstwa we wspólnocie chrześcijańskiej” (*Dizionario di pastorale della comunità cristiana*. Red. V. B. C. Bonicelli, I. Castellani, F. Peradotto. Assisi: Cittadella Editrice 1980) oraz czterotomową „Encyklopedię duszpasterstwa” (*Enciclopedia di pastorale*. Red. B. Seveso, L. Pacomio. Vol. 1-4. Casale Monferrato: Piemme 1988-1993). Wspomniana encyklopedia nie przypomina raczej dzieł tego typu, gdyż każdy z tomów nie zawiera wielu szczegółowych haseł, ale po kilkadziesiąt obszernych rozpraw z zakresu teologii pastoralnej i duszpasterstwa. Pierwszy tom poświęcony został teologii pastoralnej fundamentalnej i obejmuje 59 artykułów na temat istoty, metodologii i przedmiotu teologii pastoralnej, a także jej dyscyplin szczegółowych i nauk pomocniczych. Tom drugi obejmuje 25 rozpraw z zakresu przepowiadania słowa Bożego, katechezy i kierownictwa duchowego. Tom trzeci zawiera 34 rozprawy z zakresu liturgii, a tom czwarty 63 artykuły na temat funkcji służebnej i funkcji budowania wspólnoty w Kościele. Dzieło włoskich pastoralistów przypomina bardziej podręcznik teologii pastoralnej niż encyklopedię. Jedynie znacznie rozbudowane w każdym tomie indeksy tematyczne pozwalają znaleźć odpowiedzi na bardziej szczegółowe pytania.

W języku angielskim godny odnotowania jest powstały na gruncie amerykańskim międzyreligijny (judaizm, protestantyzm, katolicyzm) słownik działalności i poradnictwa duszpasterskiego (*Dictionary of Pastoral Care and Counseling*. Red. R. J. Hunter. Nashville: Abingdon Press 1990). Słownik ten obejmuje tylko zagadnienia uniwersalne, występujące równocześnie w religii judaistycznej, we wspólnotach protestanckich i Kościele katolickim. Hasła są opracowane źródłowo, historycznie i wszechstronnie, ale w duchu panujących w Stanach Zjednoczonych pluralizmu i demokracji. Słownik mało przydatny w zastosowaniach praktycznych, ze względu na bardzo odmienne uwarunkowania działalności pastoralnej w Ameryce Północnej, może okazać się przydatny w studiach porównawczych. Szczególnie cenne w omawianym dziele są hasła dotyczące duszpasterstwa indywidualnego, a zwłaszcza poradnictwa i pomocy psychologicznej.

W kręgu teologii francuskiej nie powstał klasyczny leksykon teologii pastoralnej. Jednakże pewne hasła teologiczno-pastoralne zawierają encyklopedie i słowniki ogólnoteologiczne, np. *Dictionnaire de théologie catholique*. Red. A. Vacant [i in.]. T. 1-15. Paris 1930-1950; *Dictionnaire de Spiritualité ascétique et mystique*. Red. M. Viller, F. Cavallera, J. de Guibert, Ch. Baumgartner. Paris 1937-1995; *Dictionnaire pratique de liturgie ro-*

maine. Red. R. Lasage. Paris 1952; *Je sais – je crois. Encyclopédie du Catholique au XXe siècle*. Paris 1956-. Największe dzieła leksykalne teologii francuskiej są już dość leciwe, a jak powszechnie wiadomo, opracowania z zakresu teologii praktycznej starzeją się najszybciej. Niemniej w dorobku francuskich teologów można znaleźć wiele cennych opracowań pastoralnych, zwłaszcza o charakterze biblijnym, patrystycznym i historycznym.

Wymienione leksykony zagraniczne znacznie odbiegają stylem opracowanych haseł, a zwłaszcza ich zawartością treściową od potrzeb czytelników w Polsce. Leksykony te zostały opracowane w przeszłości i odpowiadały na zapotrzebowanie czytelników głównie w swoich krajach, gdyż były dostosowane do uwarunkowań miejsca i czasu realizowanego tam duszpasterstwa. Nie oznacza to, że prezentowana w nich kultura teologiczna i praktyczne rozwiązania pastoralne są zupełnie nieprzydatne w warunkach urzeczywistniania się Kościoła w Polsce. Dlatego autorzy haseł *Leksykonu teologii pastoralnej* wybrali nie tylko z leksykonów, ale w ogóle z literatury pastoralnej na Zachodzie to, co najcenniejsze, a zarazem adekwatne i przydatne do realizacji zbawczej misji Kościoła w Polsce na początku XXI wieku. W ten sposób powstało dzieło, które jest doskonałą syntezą aktualnej europejskiej i polskiej myśli teologicznopastoralnej.

2. GENEZA I TREŚĆ LEKSYKONU TEOLOGII PASTORALNEJ

Zdaniem redaktorów *Leksykonu teologii pastoralnej* w Polsce od dawna istniało zapotrzebowanie na tego typu opracowanie naukowe. Polska myśl teologicznopastoralna nie została bowiem dotychczas utrwalona w żadnym dziele o charakterze leksykalnym. W kilku ośrodkach naukowych rozwijających refleksję teologicznopastoralną w Polsce po II wojnie światowej (Lublin, Warszawa, Kraków, Poznań, Wrocław) powstały monografie tylko wycinkowo obejmujące problematykę tej dyscypliny naukowej. Dotychczas w żadnym z wymienionych ośrodków nie powstał leksykon lub słownik, który obejmowałby całą problematykę teologii pastoralnej. Stąd nie może dziwić fakt, że oryginalny dorobek polskich pastoralistów współczesnych znany jest tylko wąskiemu gronu specjalistów.

Wprawdzie wiele haseł z dziedziny teologii pastoralnej można było znaleźć w *Encyklopedii Katolickiej* (wydawanej od 1970 r. przez Towarzystwo Naukowe KUL; do tej pory ukazało się 11 tomów), a niektóre także

w polskich słownikach teologicznych (np. *Katolicyzm od A-Z*. Red. Z. Pawlak. Poznań: Wyd. Świętego Wojciecha 1982; *Słownik teologiczny*. Red. A. Zuberbier. Katowice: Księgarnia św. Jacka 1981¹, 1998²) oraz w słownikach teologicznych tłumaczonych z zagranicznych wydań (np. *Mały słownik teologiczny*. Red. K. Rahner, H. Vorgrimler. Warszawa: PAX 1987, 1996²; *Zwięzły słownik teologiczny*. Red. G. O'Collins, E. G. Farrugia. Kraków: WAM 1993), to jednak hasła te nie zawsze dostatecznie uwzględniały polską perspektywę i specyfikę teologicznopastoralną. Ponadto wyzwania przełomu wieków wyznaczają teologii pastoralnej nowe tereny badawcze. Pojawiły się bowiem nowe uwarunkowania i nowe znaki czasu dla działalności pastoralnej. Wydanie *Leksykonu teologii pastoralnej* jest odpowiedzią na wspomniany brak takiej publikacji, jak również na zapotrzebowanie zgłaszane przez wykładowców teologii pastoralnej w wyższych seminariach duchownych w Polsce, akademickich pracowników naukowych i studentów teologii pastoralnej oraz duszpasterzy.

Leksykon teologii pastoralnej został zredagowany przez pracowników naukowych Katedry Teologii Pastoralnej Szczegółowej KUL pod kierownictwem ks. prof. dr. hab. Ryszarda Kamińskiego przy współpracy z ponad 100 pracownikami naukowymi ze wszystkich ośrodków teologicznych w Polsce. Celem *Leksykonu* jest przedstawienie czytelnikom w miarę wyczerpującej liczby haseł z zakresu teologii pastoralnej fundamentalnej i szczegółowej oraz z pogranicza teologii pastoralnej i innych dyscyplin teologicznych i humanistycznych oraz duszpasterstwa. Opracowane hasła uwzględniają kryteria leksykograficzne oraz polską specyfikę pastoralną.

Praca nad *Leksykonem teologii pastoralnej* trwała kilka lat i składała się z kilku etapów. W pierwszej kolejności redaktorzy opracowali listę haseł, którą następnie rozesłali do wybitnych teologów pastoralistów w Polsce w celu weryfikacji i uzupełnienia. Następnie poszczególne hasła tematyczne i biograficzne zostały opracowane przez znanych polskich teologów pastoralistów. Trwający trzy lata etap redagowania haseł został wsparty finansowo grantem Komitetu Badań Naukowych w Warszawie. Zakładana początkowo liczba autorów haseł wzrosła z 30 do ponad 100. Przygotowane hasła zostały następnie poddane wnikliwej adiustacji i korekcie redakcyjnej. Niektóre hasła wymagały wielokrotnej korekty, poprzedzonej konsultacjami i merytorycznymi dyskusjami w gronie specjalistów. W rozwiązaniu kwestii spornych przydatni okazali się członkowie Rady Programowej *Leksykonu teologii pastoralnej* (M. Kalinowski, B. Mierzwiński, A. Przybecki, J. Przybyłowski, A. Tomkiewicz, J. Wal). W ostatnim etapie zostały przygotowane

indeksy: haseł tematycznych, biogramów i autorów, a także recenzje wydawnicze (B. Mierzwiński, J. Wal).

Leksykon teologii pastoralnej zawiera hasła zestawione w porządku alfabetycznym. Wyrazem hasłowym jest w zasadzie rzeczownik w mianowniku. Jeżeli hasło jest wielowyrazowe i akcent treściowy pada na przymiotnik lub rzeczownik w dopełniaczu, to wyraz akcentujący treść hasła umieszczono na pierwszym miejscu (np. duszpasterski telefon zaufania). W *Leksykonie teologii pastoralnej* znajdują się dwojakiego rodzaju hasła: hasła właściwe (przedmiotowe albo problemowe i osobowe) oraz hasła odsyłaczowe, kierujące czytelnika (graficznie za pomocą strzałki) do hasła właściwego (np. Lekcja religii → katecheza, nauczanie religii w szkole).

Leksykon teologii pastoralnej obejmuje 406 haseł, w tym: 257 haseł przedmiotowych z teologii pastoralnej i obszaru naukowego ściśle z nią związanego, 126 haseł osobowych i 23 hasła tzw. odsyłaczowe. Aby dać możliwie pełną informację i uniknąć powtarzania opisu zastosowano, system odsyłaczowy także w tekście opracowanych haseł. Wówczas strzałka (→) kieruje czytelnika do hasła zawierającego wiadomości rozszerzające i pogłębiające wiedzę o definiowanym pojęciu. W tekście hasła skracano powtarzający się wyraz hasłowy, oznaczając go pierwszą literą lub pierwszymi literami (np. teologia pastoralna – t.p.).

Treściowo *Leksykon teologii pastoralnej* obejmuje całokształt zagadnień należących do teologii pastoralnej fundamentalnej i szczegółowej, kairologii, eklezjologii pastoralnej, antropologii pastoralnej, teologii charytatywnej, medycyny pastoralnej i misjologii pastoralnej. Poszczególne hasła zostały ujęte syntetycznie i wszechstronnie, a niektóre także interdyscyplinarnie. *Leksykon teologii pastoralnej* umożliwia czytelnikowi zrozumienie poszczególnych zagadnień, odkrywa powiązania ich z innymi zagadnieniami, przedstawia różne ujęcia i kierunki, wskazuje na możliwości zastosowania szczegółowych rozwiązań w praktycznej działalności Kościoła oraz wskazuje na obszary wymagające dalszych badań.

3. ZNACZENIE LEKSYKONU TEOLOGII PASTORALNEJ W KONTEKŚCIE WSPÓŁCZESNYCH WYZWAŃ DUSZPASTERSKICH

Realizacja praktycznej działalności Kościoła jest uwarunkowana wieloma czynnikami, a szczególnie miejscem i czasem. Odmienność uwarunkowań społeczno-kulturowych oraz sytuacji wewnątrzkościelnej w innych krajach

sprawiła, że mało sensowne wydawało się tłumaczenie leksykonów bądź słowników obcojęzycznych. *Leksykon teologii pastoralnej* opracowany pod kierownictwem ks. prof. R. Kamińskiego jest zakorzeniony w aktualnej rzeczywistości Kościoła w Polsce, co w dużej mierze decyduje o jego przydatności w edukacji i formacji rodzimego duchowieństwa i laikatu. Przedstawiając szczegółowe dziedziny duszpasterstwa, autorzy dobrze uchwycili specyfikę uwarunkowań, tradycji i doświadczeń Kościoła w Polsce. *Leksykon teologii pastoralnej* zawiera wiele treści uniwersalnych, często przejętych z doświadczeń Kościoła i refleksji teologów na Zachodzie, jednak o jego oryginalności świadczą opisane formy działalności zbawczej Kościoła wypracowane we wspólnotach chrześcijańskich nad Wisłą i Odrą.

Leksykon teologii pastoralnej jest dziełem godnym czasu przełomu wieków, w jakim został opracowany. Przejdzie do historii jako dzieło zbierające osiągnięcia i mądrość pastoralistów polskich epoki po II Soborze Watykańskim. Zapewne będą powstawać w przyszłości nowe dzieła pastoralne i nowe leksykony, ponieważ teoria pastoralna, podobnie jak praktyka duszpasterska, nie może się zatrzymać w miejscu. Wydaje się jednak, że przez wiele najbliższych lat *Leksykon teologii pastoralnej* będzie istotnym punktem odniesienia zarówno dla studentów teologii, jak również profesjonalnie uprawiających tę dyscyplinę teologów.

Należy wyrazić nadzieję, że zagadnienia opracowane w *Leksykonie teologii pastoralnej* okażą się pomocne w zrozumieniu istoty, problematyki oraz specyfiki posoborowej teologii pastoralnej. Poszczególne zagadnienia zostały bowiem przedstawione w taki sposób, aby czytelnik podjął własną refleksję i trud osobistych poszukiwań odpowiedzi na pytania i problemy współczesnego Kościoła w Polsce. Wydaje się, że leksykon powinien zaspokoić inspiracje badawcze oraz przyczynić się do pogłębienia wiedzy teologicznej i zaangażowania apostolskiego nie tylko studentów teologii, ale całego ludu Bożego w Polsce. Miejmy nadzieję, że przyczyni się on nie tylko do pogłębienia formacji duszpasterskiej wszystkich zainteresowanych działalnością zbawczą Kościoła w Polsce, ale również pomoże w kształtowaniu tej działalności na wzór Chrystusa – Dobrego Pasterza⁵

Leksykon teologii pastoralnej jest adresowany nie tylko do teologów pastoralistów i specjalistów z pokrewnych dyscyplin naukowych, ale także do duszpasterzy, katechetów, apostołów świeckich oraz czytelników intere-

⁵ Zob. W. Pr z y g o d a. *Duszpasterski charakter formacji kapłańskiej*. W: *Integralne kształcenie kaznodziei*. Red. W. Broński. Lublin 2006 s. 15-25.

sujących się tematyką teologiczno-pastoralną. W Polsce po przełomie społeczno-politycznym w 1989 r. zaistniała potrzeba spojrzenia z nową odwagą na problemy i zadania duszpasterskie Kościoła w Polsce. W społeczeństwie pluralistycznym potrzebna jest odpowiednia formacja pastoralna duchowieństwa i laikatu, aby skutecznie odpowiedzieć na wyzwania czasu⁶. Wydaje się, że przekazany do rąk czytelnika *Leksykon teologii pastoralnej* może być pomocny w dziele formacji pastoralnej zarówno duszpasterzy, jak i apostołsko zaangażowanego laikatu.

Obecnie Kościół urzeczywistnia się w kontekście dynamicznych zmian społecznych i kulturowych. Szybkie zmiany niewątpliwie nie ułatwiają życia duszpasterzom i zaangażowanym w apostołstwo katolikom świeckim, ale nie pozwalają też na uśpienie i bierność. Mądrość polega na wyprzedzeniu zachodzących zmian i przygotowaniu się na pojawiające się wyzwania. Wydaje się, że *Leksykon teologii pastoralnej* spełni swoje zadanie, jeśli przyczyni się do interioryzacji i afirmacji powyższej zasady zarówno przez teoretyków, jak i praktyków duszpasterstwa w Polsce.

BIBLIOGRAFIA

- Bourgeois D.: *Duszpasterstwo Kościoła*. Poznań: Pallottinum 2001.
- Handbuch der Pastoraltheologie. Praktische Theologie der Kirche in ihrer Gegenwart. Hrsg. von F. X. Arnold, F. Klostermann, K. Rahner, V. Schurr, L. M. Weber. Bd. 1-5. Freiburg im Br.: Herder 1964-1972.
- Handbuch Praktische Theologie. Hrsg. von H. Haslinger. Bd. 1-2. Mainz: Matthias-Grünwald 1999-2000.
- Kamiński R.: *Duszpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym*. Lublin: Atla 2 (Wrocław) 1997.
- *Działalność zbawcza Kościoła w teorii i praktyce pastoralnej*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2007.
- Klostermann F., Zerfaß R.: *Praktische Theologie heute*. München: Kaiser – Mainz: Matthias-Grünwald 1974.
- Knobloch S.: *Praktische Theologie. Ein Lehrbuch für Studium und Pastoral*. Freiburg im Br.: Herder 1996.
- Müller J.: *Pastoraltheologie. Ein Handbuch für Studium und Seelsorge*. Graz: Styria 1993.
- Przybecki A.: *Duszpasterstwo w Polsce. Poszukiwanie nowych form obecności*. Poznań: Redakcja Wydawnictw UAM 2001.
- Przygoda W.: *Duszpasterski charakter formacji kapłańskiej*. W: *Integralne kształcenie kaznodziei*. Red. W. Broński. Lublin: Wydawnictwo KUL 2006 s. 15-25.

⁶ Zob. R. Kamiński. *Duszpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym*. Lublin 1997; A. Przybecki. *Duszpasterstwo w Polsce. Poszukiwanie nowych form obecności*. Poznań 2001.

Schild H.: Einleitung. W: Lexikon der Pastoraltheologie. Hrsg. F. Klostermann, K. Rahner, H. Schild. Freiburg-Basel-Wien: Herder 1972.

Teologia pastoralna. Red. R. Kamiński. T. 1-2. Lublin: Atla 2 2000-2002.

Zulehner P. M.: Pastoraltheologie. Bd. 1-4. Düsseldorf: Patmos 1989-1990.

**LEXICON OF PASTORAL THEOLOGY AGAINST THE BACKGROUND
OF FOREIGN PASTORAL THEOLOGY LEXICONS AND DICTIONARIES**

S u m m a r y

The present knowledge on pastoral theology is contained in monographs, handbooks and pastoral theology lexicons and dictionaries. The achievements of Polish pastoral theology that was practiced in the Universities of Krakow and Lvov starting with the beginning of the 18th century are significant, but still little known. The academic handbook edited by Rev. R. Kamiński, entitled *Pastoral Theology* (Vol. 1-2. Lublin 2000-2002) contains a synthesis of Polish pastoral-theological thought at the stage of the end of the 20th century. *Lexicon of Pastoral Theology* (Lublin 2006) is a kind of complement to this handbook. It contains 406 entries and comprises all the issues belonging to both fundamental and special pastoral theology, cairiology, pastoral ecclesiology, pastoral anthropology, charity theology, pastoral medicine and pastoral missiology.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: leksykon, teologia pastoralna, działalność zbawcza, formacja pastoralna.

Key words: lexicon, pastoral theology, salutary activities, pastoral formation.